

RECENZE A ANOTACE

COLLIER, Paul: Exodus. Jak migrace mění náš svět

Praha: Nakladatelství Libri, 2017, 258 s. ISBN 978-80-7277-557-6.

Iva Hauptfleischová*

V březnu 2017 vyšla v českém vydání kniha anglického ekonoma Paula Colliera s názvem „*Exodus. Jak migrace mění náš svět*“, kterou v originále (*Exodus: How Migration is Changing Our World*) vydalo nakladatelství Oxford University Press v říjnu 2013. Autor je profesorem ekonomie na Oxfordské univerzitě a tématem migrace se zabývá dlouhodobě. Je významným odborníkem na politické a ekonomické problémy rozvojových zemí a již jeho předchozí publikace měly úspěch. Větší pozornost na sebe upoutal knihou „*Miliarda nejchudších: Proč se některým zemím nedaří a co s tím*“ (*The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About It*), která se brzy stala bestsellerem a zabývá se pozitivními a negativními aspekty rozvojové pomoci chudým zemím.

Exodus je Collierova nejnovější kniha, která pojednává o tématu nanejvýše aktuálním, které v evropské společnosti budí značné vášně. Je částečně pokračováním výše uvedené práce zabývající se nejchudšími společnostmi Miliarda nejchudších.

Přestože autor je ekonomem, v této knize se tématem migrace zabývá nejen z hlediska ekonomického, ale také sociologického, politického, filozofického či etického. Problematika migrace se autora dotýká také osobně, neboť jeho dědeček byl německým imigrantem, který se rozhodl odejít z chudé německé vesnice do bohaté Velké Británie. Collierova rodina se musela vypořádávat s nenávisť domácích Britů vůči německým přistěhovalcům, která vyústila dokonce až v internaci. Migrace chudých do bohatých států je pro něj tedy nejen profesionální, ale i osobní problém, což se do podoby knihy také promítlo.

Autor si pokládá tři základní otázky: Co určuje rozhodnutí migrantů? Jak migrace ovlivňuje ty, kteří zůstávají doma? A jak migrace ovlivňuje původní populaci v hostitelských zemích? Na migraci se autor tedy dívá nejen z pohledu migrantů nebo států, do kterých míří, ale na problematiku nahlíží také z pohledu těch, kteří v chudých zemích zůstávají. Zabývá se otázkou, zda je výsledný exodus pro ty, kteří zůstali doma, přínosný, či škodlivý. Autor chce touto knihou odpovědět na otázku, jestli je migrační politika přiměřená.

* Mgr. Iva Hauptfleischová, doktorandka, Katedra ústavního práva a politologie, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Ph.D. student, Department of Constitutional Law and Political Science, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: 392968@mail.muni.cz

Collier si kladl za cíl vytvořit společnou analýzu široké škály nesourodých specializovaných výzkumů napříč společenskými vědami a filozofií morálky, což se mu dle mého názoru poměrně zdařilo. Poukazuje na nedostatky dosavadní literatury v této oblasti, která je i přes velký zájem voličů omezená, příliš odborná a silně ovlivněna názorem, který se autoři snaží ve svých publikacích prosadit. Autor tuto knihu psal tak, aby byla dostupná široké veřejnosti, čemuž odpovídá zvolený jazyk i rozsah práce. Jeho záměrem je totiž otevřít všeobecnou diskuzi o migrační politice, která se povznese nad hlučně vyjadřované a dramaticky polarizované názory. Právě tento aspekt je dle mého názoru největším přínosem knihy.

Knihy je členěna na pět částí, z čehož tři ústřední části se věnují problematice migrace z pohledu hostitelských zemí, dále z pohledu samotných migrantů a nakonec z pohledu těch, kteří zůstávají doma.

V úvodu Collier kritizuje, že si lidé tvoří úsudky na základě hodnot, nikoliv na základě racionálních důkazů. Prostřednictvím této knihy chce čtenáře právě přes takové úsudky založené na hodnotách přenést. Collier vychází z předpokladu, že morální postoje k migraci jsou zavádějícím způsobem spojeny s postoji k chudobě, nacionalismu a rasismu. Současné vnímání práv migrantů je dle něj v Evropě často utvářeno provinilými reakcemi na různé chyby z minulosti. Autor se v této kapitole zabývá také nacionalismem a tím, jakým způsobem ovlivňuje vztah k nacionalismu postoj k migraci ve společnosti. Problémem je, že opozice k migraci riskantně sklouzává k rasismu. Společnost potom často reaguje neadekvátně. Jako příklad uvádí situaci v Británii v šedesátých letech, kdy politik Enoch Powell pronesl radikální a šokující protiimigrantskou řeč, která způsobila, že dalších více než čtyřicet let byla diskuze o imigraci v Británii tabu, protože opozice k imigraci byla automaticky spojována s rasismem, takže bylo nepřijatelné, aby byla tato opozice ve veřejném diskursu vyjadřována. Autor však vyjadřuje názor, že dnes už není třeba odkládat národní identitu, abychom se chránili před zlem nacionalismu. Je nutné si také uvědomit, že právo žít kdekoli není logickým důsledkem opozice k rasismu.

Ve druhé kapitole se autor zabývá fenoménem nárůstu migrace. Ještě v 60. letech dvacátého století byly státy migraci uzavřené. Příčiny migrace vidí v tom, že se liší tzv. sociální modely různých států (tj. kombinace institucí, zákonů, norem a organizací daného státu). Lidé utíkají v zásadě ze zemí s nefunkčním sociálním modelem. Autor vyjadřuje poměrně odvážnou myšlenku, že jsou to právě kultury chudých společností v kombinaci s jejich institucemi a organizacemi, co je primární příčinou jejich chudoby.¹ Neznamená to, že tyto kultury (sociální modely) jsou horší, než ty bohaté. Naopak v některých oblastech mohou být i lepší (např. z hlediska důstojnosti, lidskosti, umělecké kreativity, humoru, cti a slušnosti...). Migranti ale jdou za vysokopříjmovými sociálními modely.

¹ Autor rozvíjí hypotézu, že osadníci do bohatých zemí přinášejí svou kulturu z chudých zemí, kterou chtějí udržovat a rozšiřovat, ale sociální modely, které s sebou přinášejí, nejsou přínosem, protože chudé země jsou chudé proto, že jejich sociální modely jsou nefunkční. Prosperující společnosti by tedy měly být před takovými osadníky ostražité.

Dle Colliera může být pohyb lidí nahrazen pohybem zboží. Tvrdí, že počátečním impulzem k migraci dělníků do zemí s vysokými výdělky byla potřeba obejít obchodní restrikce, které bohaté země uvalily na dovoz z chudých zemí. Alternativami k pohybu lidí jako součásti globalizace je pohyb zboží, kapitálu a myšlenek. Autor se domnívá, že v příštím století dojde k upřednostnění pohybu myšlenek, zboží nebo peněz před pohybem lidí. Tyto alternativy k migraci jsou však tak pomalé, že nedokážou uzavřít ohromnou propast v příjmech mezi nejhudšími a nejbohatšími společnostmi během našeho života.

Míra migrace je dle autora určena velikostí rozdílu v příjmech, úrovni příjmů v zemích původu a velikostí diaspory v hostitelské zemi. Zásadní úlohu zde hrají právě diaspory. Čím větší diaspora je, tím snazší je migrace. Migrace diasporu zvětšuje a absorpce do většinové společnosti ji naopak zmenšuje. Čím větší je diaspora, tím pomalejší je absorpce do většinové společnosti, protože interakce uvnitř skupiny vytlačují interakci s domorodými obyvateli.

Autor naznačuje, jakým způsobem došlo k tomu, že v současnosti se těší takové popularitě protimigrační politické strany. Na konci „zlatých třiceti let“ se migrace neustále zrychlovala a ekonomický růst naopak zpomaloval. Státy reagovaly zpřísněním migrační politiky, která byla však rozpačitá. Voliče migrační politika začala výrazně zajímat, ale mainstreamové politické strany se tomuto tématu vyhýbaly a neprosazovaly rozumnou debatu. Levice byla zatvrzele promigrační, pravice byla proti migraci, ale explicitně to nevyjadřovala, aby si ji nikdo nespojoval s rasisty. Proto silně protimigrační strany získaly takovou přízeň voličů.

Druhá část knihy se zaměřuje na následky, které má migrace v hostitelských státech, kam migranti směřují. Autor se nejprve věnuje sociálním následkům, které může mít budoucí migrace na původní obyvatele hostitelských zemí. Přiměřená migrace má dle něj tendenci přinášet celkové společenské výhody, zatímco trvalá rychlá migrace s sebou nese riziko významných nákladů. Collier rozvádí teorii, že s příchodem kulturně odlišných lidí je narušována vzájemná úcta ve společnosti, která je důležitá pro spolupráci a pro rovné zacházení. Přistěhovalci mají zpravidla nižší sklon důvěřovat ostatním. Prokázaným doprovodným jevem migrace je, že získaná kulturní rozmanitost snižuje ochotu k redistribuci příjmů. Podle toho, s jakými úmysly mohou do hostitelské země přicházet, dělí autor migranty na 4 skupiny: a) tradiční přistěhovalci, kteří usilují o integraci a místní kulturu přijímají; b) lidé, kteří přicházejí s úmyslem kulturní fúze a přinášejí do společnosti něco odlišného; c) kulturní separatisté zamýšlející izolovat se od místní společnosti a participovat na ekonomice; d) noví osadníci s úmyslem rozšiřovat svou kulturu mezi místní obyvatele.

Následně autor rozebírá také ekonomické následky migrace v hostitelských zemích. Zabývá se vlivem migrace na mzdy domácích obyvatel, dále vlivem na bydlení, i dalšími vlivy, např. v oblasti vzdělávání, vlastnictví majetku, kriminality apod. Dochází k závěru, že mírná migrace má na domorodé obyvatelstvo ekonomické vlivy, které jsou z krátkodobého

a střednědobého pohledu okrajové a se vši pravděpodobností jsou mírně pozitivní. Jakékoliv dlouhodobé vlivy jsou zanedbatelné. Naopak trvalá rychlá migrace by však s největší pravděpodobností snížila životní úroveň většiny domorodých obyvatel následkem vlivu na mzdy i v důsledku potřeby sdílet nedostatkový veřejný kapitál. Autor však zdůrazňuje, že ekonomika by neměla být příliš důležitým kritériem určujícím imigrační politiku.

Autor dochází k závěru, že vzhledem k tomu, že podle něj má přiměřená imigrace pro původní obyvatele převážně příznivé ekonomické důsledky a rozporuplné sociální důsledky, ale nepřetržitá rychlá migrace má naopak pro hostitelskou zemi nepříznivé následky, nějaká omezení imigrace jsou potřebná. Účelem těchto omezení má být zabránit zvyšování migrace.

Co se týče samotných migrantů, Collier tvrdí, že jsou jak velkými ekonomickými vítězi, tak i poraženými. V šesté kapitole se autor zabývá důvody, proč jsou migranti vítězi. Migranti jsou příjemci zisků z migrace, neboť zisk, který pochází z příjmu vytvořeného vyšší produktivitou, jíž migranti dosáhnou přesídlením z dysfunkčních společností, připadne právě jim. Migrace je však nákladná záležitost, kterou si mnoho lidí nemůže dovolit, proto jí lze chápat jako investici. Z nízkopříjmových zemí tak neemigrují ti nejchudší. Neemigrují ani ti nejbohatší, a to proto, že by pro ně migrace neznamenal dostatečný zisk. Jsou to lidé se středními příjmy, kteří mají podstatnou motivaci migrovat a také si mohou takovou investici dovolit. Nejlepší podmínky pro migraci mají mladí lidé. Náklady pak často hradí jejich rodiny, kterým migrant z hostitelské země potom pravidelně zasílá peníze. Autor vyjadřuje názor, že rozhodnutí emigrovat nemusí být ve skutečnosti rozhodnutím emigranta, ale spíše právě jeho rodiny. Collier popisuje také překážky, které migrant musí překonávat, resp. imigrační omezení, která různé země zavedly, a způsob, jakým migranti tyto překážky překonávají včetně ilegálních přechodů hranic. Kdyby však tyto překážky neexistovaly, hrozilo by vylidnění nízkopříjmových států a masivní příliv do států bohatých, který by vedl ke snížení mezd a ohrožení vzájemné úcty.

V sedmé kapitole se autor zamýšlí nad tím, proč jsou migranti v procesu migrace také poraženými. Vysvětluje překvapivý paradox, že jednotlivým migrantům se podařilo dosáhnout obrovských zisků z produktivity, ale kolektivně mají zájem na překážkách ve vstupu do země. Migranti spolu totiž navzájem soutěží na trhu práce a čím více migrantů, tím horší k nim má také vztah domácí obyvatelstvo. Není také bez významu, že emigraci si migranti způsobují velké psychické ztráty, jsou odděleni od rodin a žijí v kulturně cizím prostředí.

Následující část potom rozebírá následky migrace na ty, kteří zůstávají doma v chudých zemích. Autor se nejprve věnuje důsledkům politickým. Řeší, jakým způsobem mohou emigranti ovlivňovat politickou situaci v zemi původu. Poznává, že z řad emigrantů, kteří se do své země vrátili, pochází také mnoho lídrů těchto států, kteří v zahraničí získali vzdělání a vstřebali demokratické hodnoty, což výrazně zlepšuje kvalitu řízení země. Následně rozebírá také ekonomické důsledky migrace v zemích, ze kterých emigranti

odcházejí. Řeší např. problém tzv. „odlivu mozků“, zpětné finanční transfery emigrantů svým rodinám do země původu, nebo vztah migrace a přelidnění.

Desátá kapitola hodnotí celkově dopady migrace na státy, ze kterých lidé odcházejí. Autor dochází k závěru, že politické následky migrace jsou mírně pozitivní a co se týká následků ekonomických, ve většině zemí výhody ze zpětných transferů převažují nad ztrátami talentů, takže čisté ekonomické dopady jsou taktéž mírně pozitivní. Závěr tedy je, že pro ty, kteří zůstávají doma, je migrace dobrá. Autor však zdůrazňuje, že správnou otázkou je, jestli pro tyto země bude přínosem pokračující zrychlování migrace, nebo by bylo lepší zavedení účinné regulace. Migrace dle autora především působí jako přenosový kanál myšlenek. Emigrace dle Colliera není ani hrozbou, ani katalyzátorem, nýbrž záchranným lanem – decentralizovaným programem rozvojové pomoci. Migrace je pro nejchudší země celkově přínosná, ale přibývajících migrace je škodlivá, protože vysává talenty a snižuje objem finančních příspěvků.

V posledních dvou závěrečných kapitolách knihy autor přehodnocuje migrační politiku. V jedenácté kapitole se věnuje státu, komunitě, národu, národní identitě a nacionalismu. Má za to, že národy nejsou překonané koncepty, ale pokračující zrychlování migrace ve spojení s politikou multikulturalismu by mohlo potenciálně životaschopnost národů ohrozit. Autor se domnívá, že bez efektivní regulace by migrace rychle akcelerovala do bodu, kdy by měla negativní následky jak pro domácí obyvatele hostitelských zemí, tak pro ty, kteří zůstávají v chudých státech, proto je její regulace důležitá. Mocí regulovat migraci přitom disponuje pouze hostitelský stát. Legitimitu hostitelských zemí k omezení migrace autor spatřuje v tom, že migranti se rozhodují bez zřetele na důsledky, které jejich rozhodnutí má na hostitelské společnosti a na země, odkud pocházejí. Collier je přesvědčen, že migrační politika by měla zohledňovat všechny tři skupiny dotčených – tedy jak domácí obyvatelstvo hostitelské země, tak taky samotné migranty i země původu. Opakuje, že je chybná otázka, zda je migrace dobrá, nebo špatná. Relevantní jsou pravděpodobné mezní vlivy v případě, že by se migrace stále zrychlovala. Kdyby byla migrace ponechána pouze na decentralizovaných rozhodnutích migrantů, pak by neustále akcelerovala až do vylidnění zemí původu. Pro země původu by bylo nejvýhodnější udržovat určitou míru migrace, která je pro tyto státy přínosem, protože emigranti v zahraničí získávají vzdělání a vstřebávají také zdejší politické a sociální normy a to vše následně přináší zpět domů, do určité míry jsou výhodné také finanční prostředky, které emigranti zasílají svým rodinám do země původu. Problémem však je, že tyto země nemají žádnou kontrolu nad migrací a jsou závislé na regulaci, kterou stanovují hostitelské země.

Migrační politika hostitelských zemí je komplikovaná záležitost a musí zohledňovat širokou škálu aspektů. Autor nabízí balíček opatření migrační politiky, která mají migraci regulovat, aby byla zachována její udržitelná míra. Konkrétně jde o stanovení stropů příchozích migrantů, výběr migrantů podle jejich vzdělání, zaměstnatelnosti, kulturního původu nebo potřeby azylu, integraci diaspor (opatření geografického rozproštění

přistěhovalců, politiky integrovaných škol apod.) a způsob legalizace ilegálních imigrantů (navrhuje vytvořit počáteční status hostujících dělníků, který jim umožní legálně pracovat a odvádět daně, avšak bez možnosti využívat sociální výhody, teprve po určité době a splnění podmínek by se z nich mohli stát plně zákonní přistěhovalci). Autor se domnívá, že zavedením efektivní preventivní politiky by mainstreamoví politici zabránili současné přitažlivosti extrémistických stran.

Hlavním cílem migrační politiky by dle autora měl být určitý stupeň různorodosti ve společnosti, nikoliv míra migrace jako taková. Klíčové jsou podle něj diaspory, jejichž velikost a míra absorpce jsou zásadní. Autor se zabývá také udělováním azylu. Účelem by mělo být zachránit pro zemi v konfliktní situaci důležité, kvalifikované a politicky angažované lidi do té doby, než pro ně bude bezpečné se vrátit, aby mohli svou společnost zrekonstruovat.

Kniha je napsána velmi čtivou formou, takže se čte příjemně a čtenář se k ní rád vrací. Odborný teoretický výklad často prezentující také závěry rozličných výzkumů a vědeckých studií autor doplňuje konkrétními ilustrativními příklady z reálného života. V textu poukazuje na svou osobní zkušenost, případně zkušenost své rodiny, přátel a známých, čímž obsah čtenáři také přibližuje.

Kniha je protnuta mnoha zajímavými myšlenkami a úvahami, z nichž ty nejzásadnější jsem nastínila v této recenzi. Každá taková, často značně originální, úvaha potom přivádí čtenáře k zamýšlení a rozšiřuje mu obzory. Kniha může sloužit především k utvoření základního přehledu o problematice migrace, a to z vědeckého hlediska (oproštěno zcela od emocí a silných argumentů na emocích založených), přesto však přívětivou formou. I když je kniha určena i laické veřejnosti, autor jde poměrně do hloubky.

V knize je zřetelný velmi široký záběr autorových vědomostí v této oblasti. Často uvádí příklady z historie, politiky a z různých států. Obsahuje velmi zajímavé postřehy z historie, sociologie, psychologie, politologie apod., které celou knihu příjemně oživují.

Jak sám autor uvádí, snaží se prezentovat argumenty zbavené emocí, neboť názory na migrační politiku jsou v současnosti velmi vyhrcované – buď jsou ovlivněny nepřátelstvím k migrantům s nádechem rasismu a xenofobie, nebo liberálními názory tvrdícími, že politika otevřených dveří bude pro ekonomiku výhodná a otevřené dveře že jsou morálním imperativem. U volby týkající se migrační politiky se bohužel střetávají omezené důkazy se silnými vášněmi.

Kniha poskytuje čtenáři poměrně komplexní pohled na migraci v širších světových souvislostech. Velkým pozitivem je, že na migraci pohlíží nejen z pohledu nás obyvatel hostitelských zemí, kam migranti směřují, případně z pohledu samotných migrantů, ale právě také z pohledu zemí, odkud migranti utíkají. Nabízí tak také mnohé nové pohledy na tento fenomén. Právě v českém prostředí, kde je vnímání migrace extrémně zúženo a výrazně ovlivněno emocemi, považuji takové rozšíření obzorů za velmi přínosné.